

تاریخ قرآن (نلدکه - شوالی): تاریخچه تدوین و نقد و بررسی ترجمه عربی آن

مرئضی کریمی نیا^۱

چکیده:

این مقاله نخست به شرح علل و تاریخچه تدوین کتاب تاریخ قرآن (به قلم تئودور نلدکه در ۱۸۶۰ میلادی) می‌پردازد و سپس سیر تکمیل و بازنگاری آن به دست سه تن از قرآن‌پژوهان غربی (شوالی، برگشترسر، و پرتسل) را همراه با مروری بر محتوای سه جلد کتاب به دست می‌دهد. در قسمت دوم، مؤلف ضمن معرفی ترجمه تازه انتشار یافته این اثر در زبان عربی به قلم جرج تامر (برلین و بیروت، ۲۰۰۴)، به نقد و بررسی بخش‌هایی از این ترجمه و بیان اشکالات زبانی موجود در آن می‌پردازد.

کلید واژه‌ها: تاریخ قرآن، تئودور نلدکه، فریدریش شوالی، جرج تامر.

طرح مسأله

یکی از معروف‌ترین و مهم‌ترین آثار قرآن‌پژوهی غرب در دو سده اخیر تاریخ قرآن نلدکه است. این کتاب نخست در سال ۱۸۵۶ میلادی، در قالب پایان‌نامه‌ای به زبان لاتین به

۱- عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

قلم تئودور نُلدکه (۱۸۳۶-۱۹۳۰) به رشتهٔ تحریر درآمد و او توانست با رتبهٔ ممتاز از رشتهٔ شرق‌شناسی و زبان‌های سامی در دانشگاه گوتینگن (آلمان) فارغ‌التحصیل شود.^۱ اندکی بعد، به سبب توجهات فراوان به مطالعات اسلامی، «آکادمی ادبیات پاریس»^۲ اقدام به برگزاری مسابقه‌ای در زمینهٔ تاریخ‌نگاری پژوهشی قرآن کرد. نُلدکه با شرکت در این مسابقه همراه با آلویس شیرنجر و میکله آماری مشترکاً جایزهٔ این مسابقه را از آن خود کردند (Bell & Watt, p. 175; Snouck-Hurgronje, p.246). سه سال بعد، چاپ نخست کتاب تاریخ قرآن نُلدکه در ۱۸۶۰ در گوتینگن (آلمان) انتشار یافت.^۳ (برای فهرستی مشروح از سایر آثار قرآن‌پژوهی نُلدکه نک. Ibn Warraq, مقالهٔ «تئودور نلدکه: پدر مطالعات انتقادی قرآن»)..

با گذشت نزدیک به ۴۰ سال از انتشار چاپ نخست تاریخ قرآن، در ۱۸۹۸، ناشر از مؤلف خواست تا با بهره‌گیری از اطلاعات و مطالعات جدید خود، کتاب را بازنگاری کند. نُلدکه به دلیل مشغله و کهولت سن از این کار عذر خواست و شاگردش فریدریش شوالی (۱۸۶۳-۱۹۱۹) را برای این کار معرفی کرد. شوالی با استفاده از اطلاعات و مطالعات انجام‌یافتهٔ جدید و نیز بهره‌بردن از یادداشت‌های شخصی نلدکه، و نظرات انتقادی برخی دیگر از محققان غربی، جلد نخست از ویرایش دوم این اثر را در سال ۱۹۰۹ منتشر کرد. (Nöldeke & Schwally, vol. 1, p. vii-viii)

۱- برای شرحی از زندگینامه نُلدکه در زبان عربی نک عبدالرحمن بدوی، موسوعة المستشرقین، ۵۹۵ - ۵۹۸؛ و ترجمه فارسی آن در عبدالرحمن بدوی، دائرةالمعارف مستشرقان، ترجمه صالح طباطبایی، ۶۵۶-۶۶۰. به جز این، مهم‌ترین مقالاتی که درباره وی در زبان آلمانی تألیف شده‌اند به قرار زیر است:

I- Carl Heinrich Beckker, "Theodor Nöldeke", Der Islam 20 (1932) pp. 43-48. II- Carl Brockelmann, "Theodor Nöldeke zum Gedächtnis", Litterae Orientales 46 (1932) pp. 12-13. III- Enno Littmann, "Theodor Nöldeke. Gedächtnisrede gehalten am 9. Mai 1931", Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Göttingen, 1930-31, pp. 48-57. IV. David Heinrich Müller, "Theodor Nöldeke", VOJ (Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes) 20 (1906) pp. 125-127. V- Christian Snouck-Hurgronje, "Theodor Nöldeke: 2. März 1836- 25 Dezember 1930", Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 85 (1931) pp. 239-281. Ibn Warraq "Theodor Nöldeke: Father of Qur'anic Criticism", Free Inquiry 22 (Spring 2002).

2- Parisian académie des inscriptions et belles-lettres.

3- Theodore Nöldeke, Geschichte des Qorans, Göttingen, 1860.

ویرایش دوم کتاب تاریخ قرآن دقیقاً ۴۰ سال (از ۱۸۹۸ تا ۱۹۳۸) طول کشید. دو جلد آن را شوالی زیر نظر نلدکه در سال‌های ۱۹۰۹ و ۱۹۱۹ بازنگاری و منتشر کرد؛ اما اندکی پیش از انتشار جلد دوم درگذشت و شوهر خواهرش هاینریش تسیمرن کار چاپ آن را به انجام رسانید. برای جلد سوم کتاب نیز، هرچند یادداشت‌های اولیه‌ای فراهم آمده بود، اما ۲۰ سال کار مشترک و متوالی گوتهلِف برگشترسِر (۱۸۸۶-۱۹۳۳) و اُتو پِرْتِسِل (۱۸۹۳-۱۹۴۱) لازم بود تا به شکل نهایی‌اش در سال ۱۹۳۸ درآید. بنابراین از آغاز تحریر نخست تاریخ قرآن تا شکل‌گیری نهایی آن قریب به ۸۰ سال گذشت و نسخه نهایی که همواره پس از آن تجدید چاپ شده، حاوی اجزای سه‌گانه‌ای است که به ترتیب در ۱۹۱۹، ۱۹۰۹ و ۱۹۳۸ منتشر شده است. (Nöldeke & Schwally, vol. 2, p. iii; Bell & Watt, p.) (175-176)

عناوین سه جلد اصلی تاریخ قرآن، به ترتیب از این قرار است:

- 2 جلد اول: درباب اصل و منشأ قرآن؛ بازنگاری فریدریش شوالی که به بررسی تفصیلی نظام تاریخ‌گذاری چهار مرحله‌ای قرآن در مکه و مدینه می‌پردازد.
 - 2 جلد دوم: جمع و تدوین قرآن؛ بازنگاری فریدریش شوالی که در نیمه دوم آن به معرفی مهم‌ترین آثار قرآن‌پژوهی و اسلام‌شناسی غربیان و مسلمانان تا آن زمان اختصاص دارد.
 - 2 جلد سوم: تاریخ متن قرآن؛ بازنگاری گوتهلِف برگشترسِر و اُتو پِرْتِسِل که در آن بررسی‌های دقیقی راجع به تاریخ رسم‌النخط و مباحث اختلاف قرائات آمده است. (برای فهرستی تفصیلی از تمام اجزای سه‌گانه این کتاب نک رحیمی ریشه، ۲۱-۲۵)
- با گذشت ۱۵۰ سال از تحریر نخست این کتاب، ترجمه‌ای از آن حتی به دیگر زبان‌های اروپایی انجام نیافته بود. امین خولی در مقاله «تفسیر» خود در دائرةالمعارف الاسلامیه (۴۳۳/۹) می‌گوید یکی از دانشجویان مصری کل کتاب را با کمک و مشاوره اساتید آلمانی و عرب ترجمه کرده، اما به دلیل مشکلاتی همچنان در دانشکده ادبیات دانشگاه قاهره انتشار نیافته مانده است. در ایران نیز قریب ۴۰ سال پیش مرحوم شهید آیت‌الله دکتر سید محمد حسینی بهشتی جلد نخست این کتاب را به فارسی برگردانده که آن نیز تا سال پیش

هنوز به صورت دستنویس باقی مانده بود.^۱

اخیراً این کتاب به عربی ترجمه شده است. این اثر برگردان کامل سه جلد تاریخ قرآن به‌شمار می‌رود. این ترجمه به همت دکتر جُرج تامر و با همکاری سه تن دیگر یعنی عبله معلوف (همسر وی)، دکتر خیرالدین عبدالهادی و دکتر نقولا ابومراد انجام گرفته، و ناشر و سرمایه‌گذار اصلی در این پروژه علمی مؤسسه کُنرادآدناور^۲ در برلین است. کتاب در ماه آخر سال میلادی ۲۰۰۴ در آلمان و برخی کشورهای عربی انتشار یافت که مشخصات کتاب‌شناختی آن چنین است: تئودور نلدکه، تاریخ القرآن، بازنگری فریدریش شوالی، ترجمه از آلمانی به عربی به اهتمام جُرج تامر، برلین و بیروت: مؤسسه کُنراد آدناور، ۲۰۰۴. سه جلد، xxxvi+۸۴۱ص. بدون شابک.

دکتر جُرج تامر، متولد ۱۹۶۰ در روستای کفرحضر (از کشور لبنان) است. به دلیل معلولیت شدید جسمی، وی بیشتر تحصیلات ابتدایی و متوسطه خود را در خایه انجام داده است. از ۱۹۸۵ تا ۱۹۸۷ در دانشگاه تریپولی لبنان فلسفه خوانده و از سال ۱۹۸۸ برای ادامه تحصیل به آلمان رفته، فوق لیسانس فلسفه خود را در ۱۹۹۵ و دکتری‌اش را در سال ۲۰۰۰ میلادی دریافت کرده است. عنوان رساله دکتری‌اش «فلسفه اسلامی و بحران مدرنیسم: بررسی روابط لئواشترائوس با فلسفه اسلامی در قرون میانه»^۳ بود که سال بعد توسط

۱- ظاهراً قرار است به‌زودی این ترجمه از سوی «مرکز تنظیم و نشر آثار شهید بهشتی» یا انتشارات بقعه چاپ شود. یکی دو سال پیش، اینجانب چند ماه فرصت بازیابی و مقابله ترجمه مرحوم شهید بهشتی را یافتم. قضاوتم این است که فارسی مرحوم شهید بهشتی در این ترجمه در قیاس با آثار مکتوب ۴۰ سال پیش، بسیار پخته و هنرمندانه بود. این همه بدان معنا نیست که ترجمه مرحوم بهشتی هیچ نقصی نداشت؛ من خود امیدوارم ویراستار بعدی از عهده رفع کاستی‌های آن برآمده باشد.

گفتنی است ترجمه فارسی دو بخش نخست از جلد دوم این اثر نیز به قلم راقم این سطور در دو مجله علوم حدیث، سال دهم، ش ۱-۲، شماره پیاپی ۳۵-۳۶، بهار و تابستان ۱۳۸۴ و ترجمان وحی، سال دهم، ش ۱، شماره پیاپی ۱۹، بهار و تابستان ۱۳۸۵ منتشر شده است. مؤلف آرزومند است که بتواند به‌زودی جلد دوم این اثر را منتشر کند که مستقلاً به موضوع جمع و تدوین قرآن می‌پردازد.

2- Konrad-Adenauer-Stiftung.

3- Islamische Philosophie und die Krise der Moderne: Studien zum Verhältnis von Leo Strauss zur islamische Philosophie des Mittelalters.

انشارات بریل در لایدن (هلند) به چاپ رسید. وی هم‌اکنون مدرس ادبیات عرب و فلسفه اسلامی در دانشگاه ارلانگن (آلمان)، و در حال نگارش رساله استادی‌اش (Habilitation) با عنوان «زمان در قرآن در مقایسه با عهدین» است (براساس گفتگوی شفاهی با مؤلف).

ترجمه عربی جرج تامر از تاریخ قرآن نلدکه را می‌توان تقریباً ترجمه‌ای امین و وفادار به متن و به زبان عربی روز دانست که به‌رغم پیچیدگی، کهنگی زبان اصلی (آلمانی) و ارجاعات فراوان به خوبی از عهده انتقال مفاهیم برآمده است. با این حال، مترجم و دستیاران وی از افزودن هرگونه پانوشت توضیحی یا انتقادی خودداری کرده و خواننده را تنها با متن مؤلف روبه‌رو ساخته‌اند. در این میان، شلوغی و ارجاعات فراوان در متن اصلی و دشواری کار ترجمه سبب شده که مترجم در موارد فراوانی به سهو کلمه یا عبارتی را از ترجمه خود حذف کند. از این مهم‌تر (شاید) به دلیل عدم تخصص کافی وی در مطالعات قرآنی، گاه برخی از اصطلاحات کلیدی یا حتی جملات معمولی به طرز بسیار تعجب‌انگیزی به اشتباه به عربی ترجمه شده است. این اثر به‌رغم تلاش فراوان مترجم و دستیاران و مشاوران وی، کاستی‌هایی در خود دارد. از آنجا که اینجانب خود به ترجمه جلد دوم این اثر به فارسی مشغولم، در خلال بررسی ترجمه عربی و مقابله آن با متن آلمانی، به برخی از این اشتباهات برخورد کرده‌ام. در اینجا تنها پاره‌ای از اشتباهات و ایرادهای فاحش معنایی (۱۰ مورد)، افتادگی‌ها در ترجمه (۳ مورد)، حذف یا افتادگی برخی اعداد و ارقام (۳ مورد)، و اشتباه در ضبط اعلام یا نام سوره‌ها (۳ مورد) را خاطر نشان می‌سازم که همگی در برگردان تنها ۳۰ صفحه از متن آلمانی روی داده است. مشخصات چاپ ترجمه عربی چنین است: تئودور نلدکه، تاریخ القرآن، بازنگری فریدریش شوالی، ترجمه از آلمانی به عربی به اهتمام جرج تامر، برلین و بیروت: مؤسسه کُنراد آدناور، ۲۰۰۴. سه جلد، xxxvi+۸۴۱ص. بدون شابک.

الف) اشتباهات فاحش معنایی در ترجمه

2 1- Andere verlegen den Vorgang in die Zeit unmittelbar nach dem Tode Muhammads und lassen Ali jenes Gelübde als Vorwand benutzen, um die Huldigung für Abu Bekr hinauszuschieben (Nöldeke & Schwally, vol. 2, p. 9, l. 6-8).

ترجمه عربی: و يَضَعُ آخرون هذه الْعَمَلِيَّةَ بُعِيدَ مَوْتِ مُحَمَّدٍ، و يَجْعَلُونَ الْقَسَمَ عَلَى لِسَانِ عَلِيٍّ، لَكِي يَأْخُذَ الْكِرَامَةَ مِنْ أَبِي بَكْرٍ (نُلْدَكِه، متن عربی، ص ۲۴۳، سطر ۱۳-۱۴).

ترجمه پیشنهادی فارسی: روایات دیگر زمان این عمل را اندکی پس از وفات محمد(ص)، و سوگند علی (ع) را بهانه‌ای برای تأخیر در بیعت با ابوبکر می‌دانند.

2- Am allerwenigsten, sollte man meinen, benötigte ein sachkundiger Mann wie Zaid der Anregung für ein Werk, dessen Nützlichkei t und Zweckmäßigkeit so klar zutage lag (Nöldeke & Schwally, vol. 2, p.23, l. 28-30).

ترجمه عربی: أقلّ ما يقال، هو أنّ رجلاً عارفاً كزید، لم يكن بحاجة إلى من يدفعه للقيام بعملٍ كان هدفه و فائدته واضحین بهذا الشكل (نُلْدَكِه، متن عربی، ص ۲۵۶، سطر ۹-۸).

ترجمه پیشنهادی فارسی: اما دست‌کم باید گفت فرد خبره و اهل‌فنی چون زید در انجام کاری مفید و مهم اینچنین نیاز به محرک و داعی داشت.

توضیح: روشن است که فعل گذشته benötigte در زبان آلمانی مثبت است. در سراسر جمله آلمانی که نقل کردم، هیچ عاملی که مفاد جمله را منفی کند وجود ندارد. اما در ترجمه عربی این جمله منفی شده است.

2 3- Es wird deshalb vorsichtiger sein, ihre Werke allgemein als Ausgaben zu bezeichnen (Nöldeke & Schwally, vol. 2, p. 28, l. 1-2).

ترجمه عربی: لذا من الحكمة ألا تُشِيرَ إلى أعمالهم بشكلٍ عامٍّ كُنُسخٍ قائمةٍ بذاتها (نُلْدَكِه، متن عربی، ص ۲۵۹، سطر ۱۴-۱۵).

ترجمه پیشنهادی فارسی: از این رو، مناسب‌تر این است که کار ایشان را عموماً مصاحفی مستقل بشماریم.

توضیح: بازهم اشکال در ترجمه جملات مثبت به صورت منفی

2 4- Miqdad b. Amr, von jemenischen Stamm Bahra, mußte, in eine Blutfehde verwickelt, flüchten und war schließlich in Mekka gelandet und Schutzgenosse des Aswad b, Abd-Jaghuth, offenbar eines jemenischen Landsmannes, geworden (Nöldeke & Schwally, vol. 2, p. 29).

ترجمه عربی: المقداد بن عمرو، من عشيرة بَهِرا اليمينية، هرب بسببِ ثأرٍ وانتهى به الهربُ إلى مكة حيثُ أصبحَ رَفِيقاً لَأَسودِ بنِ عبدِغوثٍ، و هو على الأرجح أيضاً من اليمن. (نُلْدَكِه، متن عربی، ص ۲۶۰، سطر آخر و ص ۲۶۱، سطر اول)

ترجمه پیشنهادی فارسی: مقدار بن عمرو، از طایفه یمنی بهراء، به سبب خونی از یمن گریخته و سرانجام سر از مکه درآورده بود. در آنجا با أسود بن عبدیغوث عقد جوار (ولایت) بسته بود که وی نیز به احتمال زیاد از اهل یمن بود.

توضیح: در ترجمه عربی آمده است که مقدار در مکه با أسود بن عبدیغوث رفیق شده است؛ اما در واقع، وی به دلیل ترس از قصاص با عقد جوار به ولایت اسود بن عبدیغوث در آمده بوده است. معروف است که بعدها وی مقدار را به پسرخواندگی خود برگرفت و از همین رو به او مقدار بن أسود نیز می گفتند. (ابن سعد، ۱۶۱/۳) نلدکه در پانوش متن آلمانی خود در این باره به منابع فراوانی از جمله ابن سعد، ابن قتیبه، طبری، نووی، و ابن حجر عسقلانی ارجاع داده است. چنانچه مترجم به هریک از این آثار مراجعه می کرد، این نکته را به سادگی درمی یافت که رابطه مقدار و أسود در مکه تنها دوستی و رفاقت نبوده، بلکه از آن بالاتر نوعی عهد و پیمان حقوقی بوده است.

آنچه مترجم عربی را به اشتباه انداخته، واژه Schutzgenosse در متن آلمانی است. طبیعی است که در زبان آلمانی واژه‌ای برای بیان دقیق معنای «پیمان ولاء» نیست. نلدکه به طرز هوشمندانه با ترکیب دو کلمه schützen (به معنای حمایت، حفاظت و دفاع) و Genosse (به معنای دوست و رفیق) کوشیده تا این مفهوم را هرچه نزدیکتر به معنای عربی-جاهلی آن بیان کند، اما مترجم عربی تنها به ذکر واژه رفیق اکتفا کرده است.

2 5- In einer anderen Tradition heißt es, dass Ibn Masud 112 Suren hatte, indem die beiden Beschwörungssuren fehlten (Nöldeke & Schwally, vol. 2, p. 41, l. 18-19).

ترجمه عربی: فی روایة أخرى أنّ فی قرآن ابن مسعود ۱۱۲ سورة، فیما تغیب سورتا القسم (نلدکه، متن عربی، ۲۷۳، سطر ۱۱).

ترجمه پیشنهادی فارسی: در روایتی دیگر آمده که مصحف ابن مسعود ۱۱۲ سوره داشت و خالی از معوذتین (دو سوره فلق و ناس) بود.

توضیح: روشن است که سوری با عنوان «دو سوره قسم» نداریم. مشهور است که مصحف ابن مسعود سوره‌های معوذتین نداشت. فعل beschwören در آلمانی به معنای سوگند خوردن است، اما وقتی درباره اموری چون روح یا شر به کار رود، به معنای دفع

کردن و بیرون راندن است. در واقع مترجم عربی در اینجا بدون توجه به اصطلاح معروف معوذتین در علوم قرآن، این واژه را به گونه تحت‌اللفظی ترجمه کرده است.

2 6- Die Tradition, deren Inhalt soeben dargelegt worden ist, habe ich in der Überschrift „die herrschende“ genannt (Nöldeke & Schwally, vol.2, p.50, l. 6-7).

ترجمه عربی: فی العنوان، دعوت هذا التقليد الذي عرضت مضمونه أعلاه، تقليدًا سائدًا (نُلدکه، متن عربی، ۲۸۱، سطر ۸).

ترجمه صحیح فارسی: در سرفصل بحث، روایتی را که مضمون آن در بالا گذشت، روایت مشهور و غالب نامیدم.

توضیح: دو معنای اصلی و معروف واژه Tradition عبارتند از: «روایت» و «سنت (یا میراث)». در زبان عربی، اولی را با کلمه «الروایه» و دومی را با واژه «التقلید» بیان می‌کنند. مؤلف در صدر بحث (متن عربی، ص ۲۷۹) این واژه را به درستی به روایت (: الروایه السائده) ترجمه کرده است، اما هیچ معلوم نیست چرا در اینجا آن را به (تقلید سائد) برگردانده است. مطمئناً خواننده متن عربی به کلی از معنای این جمله ساده محروم می‌ماند.

2 7- Die Veranlassung des Planes durch den Feldzug von Jemama, der feierliche Beweggrund, das Wort Gottes vor dem Untergang zu bewahren, sowie die Beteiligung des regierenden Chalifen und des neben ihm damals mächtigsten Mannes der Theokratie, alle diese Umstände geben der Sammlung den Charakter eines für Religion und Staat grundlegenden Werkes (Nöldeke & Schwally, vol. 2, p. 19, l. 3-8).

ترجمه عربی: إنَّ حملة اليمامة التي كانت السبب الاحتفالي لحفظ كلمة الله من الاختفاء و اشتراك الخليفة الحاكم و إلى جانبه أقوى رجل في الثيوقراطيا آنذاك في الأمر عوامل تعطى جمع القرآن طابع العمل الاساسي للدين و الدولة (نُلدکه، متن عربی، ص ۲۵۲، سطر ۱۱-۱۳).

ترجمه پیشنهادی فارسی: اینکه جنگ یمامه سبب‌ساز رسمی حفظ کلام‌الله از تباهی بوده و نیز مشارکت خلیفه حاکم و، در کنار او، قوی‌ترین مرد سیاسی در حکومت دینی آن زمان در کار، همگی نشان می‌دهند موضوع جمع قرآن رنگ و بوی مذهبی-سیاسی داشته است.

توضیح: ترجمه عربی کاملاً تحت‌اللفظی است. کلمه احتفال (به معنای جشن و میهمانی و سرور) در این جمله هیچ معنایی نمی‌دهد، گویا اینکه این تعبیر برگردان دقیق و تحت‌اللفظی feierlich در زبان آلمانی است. ایراد دیگر در ترجمه فعل bewahren روی داده است. این

واژه دقیقاً به معنای حفاظت، صیانت و جلوگیری از تباهی است. وقتی مترجم واژه «الاختفاء» را در ترجمه عربی این فعل به کار می‌برد، خواننده لاجرم گمان خواهد برد که گویا عده‌ای درصدد مخفی نگه‌داشتن قرآن بوده‌اند و اقدام خلیه وقت در جمع و تدوین قرآن مانع عمل ایشان شده است.

2 8- Sehr merkwürdig ist, dass nach Tabari I 2163, 9 noch im Jahre 35 a.H. die zehnte Sure (Junus) des medinischen Qoran als „siebente“ bezeichnet wurde (Nöldeke & Schwally, vol. 2, p. 39, no. 1).

ترجمه عربی: من الغریب جداً أن توصفَ حسبَ الطبری ۱، ص ۲۱۶۳، س ۹، السورة العاشرة (یونس) من القرآن المدنی فی السنة ۳۵ للهجرة بالسورة السابعة (نُلدکه، متن عربی، ص ۲۷۰، پانویشت ۱۴۵، سطر ۲-۱).

ترجمه پیشنهادی فارسی: عجیب اینکه در تاریخ طبری، ج ۱، ص ۲۱۶۳، سطر ۹، ذیل حوادث سال ۳۵ هجری، سوره یونس (۱۰) هفتمین سوره و از سورمدنی شمرده شده است. توضیح: متن عربی چنین القا می‌کند که گویا سوره یونس از سور مدنی نازل شده در سال ۳۵ هجری بوده است!

2 9- Das Wort kommt schon in der heidnischen Poesie (24, no. 4)

ترجمه عربی: و ترد هذه الكلمة فی الشعر الوثنی (نُلدکه، متن عربی، ص ۲۵۷، پانویشت ۷۶، سطر ۲).

ترجمه پیشنهادی فارسی: این واژه در اشعار جاهلی آمده است. توضیح: Heidnisch به معنای کافرانه است، اما مراد از آن در اینجا اصطلاح «جاهلی» است. مترجم کلمه را به صورت تحت‌اللفظی به وثنی برگردانده است، بی‌آنکه توجه کند مراد مؤلف اصطلاح معروف «شعر جاهلی» است. جالب اینکه نلدکه خود در ادامه به شاعرانی چون هذیل، متلمس، لبید و اوس بن حجر اشاره می‌کند که همگی از شاعران معروف جاهلی‌اند.

2 10- Vom 13. Rabi` I a.H. 11 bis 21 Gamada II a.H. 13 (Nöldeke & Schwally, vol. 2, p. 19, no. 1).

ترجمه عربی: من الثالث عشر لربیع الاول من السنة الثانية للهجرة حتى الحادی و العشرين من جمادی الثانية من السنة الثالثة للهجرة (نُلدکه، متن عربی، ص ۲۵۲، پانویشت ۶۳).

ترجمه پیشنهادی فارسی: از سیزدهم ربیع‌الاول سال ۱۱ هجری تا بیست و یکم جمادی الثانی سال ۱۳ هجری.

توضیح: این مدت خلافت ابوبکر است. مطمئناً وی در زمان حیات پیامبر، در سال دوم هجری خلیفه نبوده است. مترجم عدد ۱۱ لاتین را به اشتباه II رومی خوانده است.

ب) افتادگی‌ها در ترجمه:

۲ ۱ - متن آلمانی (ص ۲، سطر آخر) ترجمه نشده است. قس با متن عربی، ص ۲۳۸، سطر ۱۲.

Viel zweifelgroße ist die Sache schon bei den Suren 17, 41, und 7.

۲ ۲ - متن آلمانی (ص ۷، سطر ۱۳) ترجمه نشده است. قس با متن عربی، ص ۲۴۲، سطر ۹.

In der Literatur findet sich hierzu manch drastischer Beleg.

۳ - متن آلمانی (ص ۳۸، سطر آخر)، نام سوره ۱۳ (رعد) ترجمه نشده است. قس با متن عربی، ص ۲۷۰، سطر ۲.

ج) حذف یا افتادگی برخی اعداد و ارقام

۲ ۱ - Bd. I S. XXVI در متن آلمانی (ص ۱۵، پانوشت، سطر ۴). قس با متن عربی (ص ۲۴۸، سطر ۲ از پایین).

۲ ۲ - Mohammed II S. 13 در متن آلمانی (ص ۲۵، پانوشت ۱، سطر ۶). قس با متن عربی (ص ۲۵۷، پاورقی ۷۷، سطر ۳).

۲ ۳ - 152 در متن آلمانی (ص ۴۱، پانوشت ۱، سطر ۳). قس با متن عربی (ص ۲۷۳، پانوشت ۱۵۱، سطر ۲).

د) اشتباه در ضبط اعلام یا نام سوره‌ها

۲ ۱ - تاشکوبروزاده (متن عربی، ص ۲۶۵، سطر ۳ پانوشت؛ ص ۲۶۶، سطر ۶) ← طاش کبری زاده.

- 2 ۲- ابو حذیفه (متن عربی، ص ۲۷۹، سطر ۱۳) ← حذیفه
2 ۳- الانفال ۸ (متن عربی، ص ۲۷۰، سطر ۲) ← یونس ۱۰. قس با متن آلمانی (ص ۳۸، سطر آخر).

کتابشناسی

- ۱- ابن سعد، محمد. الطبقات الكبرى، تحقیق احسان عباس، بیروت، دارصادر، [بی تا].
۲- بدوی، عبدالرحمن، موسوعة المستشرقین، بیروت: دارالعلم للملایین، ۱۹۹۳.
۳- همو، دائرة المعارف مستشرقان، ترجمه صالح طباطبایی، تهران: انتشارات روزنه، ۱۳۷۷.
۴- الخولی، امین، مقاله «تفسیر» در دائرة المعارف الاسلامیة، ترجمه زبیر نظر احمد الشنتناوی و دیگران، افست بیروت، دارالفکر، [بی تا]، ج ۹.
۵- رحیمی ریس، احمد رضا، «تاریخ قرآن نولدکه-شوالی: معرفی، بررسی و نقد منابع»، مجله سفینه، سال اول، ش ۱، زمستان ۱۳۸۲، ص ۱۶-۳۰.
۶- نلدکه، تئودور، تاریخ القرآن، بازنگری فریدریش شوالی، ترجمه از آلمانی به عربی به اهتمام جرج تامر، برلین و بیروت: مؤسسه کُنراد آدناور، ۲۰۰۴. سه جلد.
۷- همو، «نقد و بررسی روایات جمع قرآن»، بازنگاری فریدریش شوالی، ترجمه مرتضی کریمی نیا، مجله علوم حدیث، سال دهم، ش ۱-۲، شماره پیاپی ۳۵-۳۶، بهار و تابستان ۱۳۸۴.
۸- همو، «مصاحف قرآنی پیش از نسخه عثمان»، بازنگاری فریدریش شوالی، ترجمه مرتضی کریمی نیا، ترجمان وحی، سال دهم، ش ۱، شماره پیاپی ۱۹، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
9- Richard Bell, Introduction to the Qur'an, completely revised & enlarged by W. Montgomery Watt, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1970.
10- Ibn Warraq "Theodor Nöldeke: Father of Qur'anic Criticism", Free Inquiry 22 (Spring 2002).
11- Theodor Nöldeke, Geschichte des Qorans, zweite Auflage bearbeitet von Friedrich Schwally, Gotthelf Bergsträßer & Otto Pretzl, Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 3 Bände, 1909, 1919, 1938. [Hildesheim, Zürich & New York: Georg Olms Verlag, 2000].
12- Christian Snouch-Hurgonje, "Theodor Nöldeke: 2. März 1836- 25 Dezember 1930", Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 85 (1931) pp. 239-281.